

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Banken en industriefinanciering in de 19e eeuw

van Goor, L.

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

van Goor, L. (2000). *Banken en industriefinanciering in de 19e eeuw*. Thela Thesis.

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

DEEL 2

DE OMGEVING VAN NEDERLANDSE BEDRIJVEN EN BANKEN 1850-1900

Doel en opzet van deel 2

Deel 1 hebben we afgesloten met een overzicht van theoretische inzichten over de toegevoegde waarde van banken – in de zin van financieringskosten en beschikbaarheid van vermogen. In deel 2 beschrijven we in hoofdstuk 3 de algemene kenmerken van Nederlandse industriële ondernemingen in de tweede helft van de 19e eeuw: hun activiteiten en activastructuren en de specificiteit van deze activiteiten ten opzichte van de economische activiteiten die gebruikelijk waren in die tijd. De ondernemingsactiviteiten bepalen immers de financieringsbehoeften van ondernemers. In hoofdstuk 4 beschrijven we de financieringsalternatieven die de ondernemers ter beschikking stonden en de plaats van de banken daarbij. Deel 2 eindigt met een overzicht van financieringsbehoeften en financieringsalternatieven in de jaren dat de case studies van deel 3 spelen.^{1, 2} Omdat we vooral belangstelling hebben voor de periode na 1850, beschrijven we hieronder eerst de situatie van rond 1850.

De situatie rond 1850

Sommige historici spreken van een mentaliteitsverandering in de jaren vijftig: van een ingeslapen en arrogante houding, voortkabbelend op de handelssuccessen van lang geleden, naar een ontwaakte ondernemersgeest die innovatieve investeringen aandurft (Baudet, in: Wieringa 1967, 15). In de eerste helft van de 19e eeuw kon het afzien van grootschalige industriële expansie echter een rationele keuze zijn (bijv. in de meelfabricage, Van Zanden 1991). Dat het zogenaamde ontwaken samenvalt met een periode van economisch liberalisme is waarschijnlijk essentieel. De erfenis van de gilde-structuur in de regelgeving was ongunstig voor innovatieve ondernemers die met nieuwe machines op grotere schaal wilden produceren. Pas met het loslaten van deze regels door de regering- Thorbecke kregen dergelijke ondernemers de ruimte (Van Zanden 1991). We zullen op deze politieke invloed niet in detail ingaan, maar aangeven op welke punten verstrekkende successen werden geboekt (zie verder bijv. De Vries 1961, of Brugmans 1983 hoofdstuk III.2).³

De Gouden Eeuw ligt voor de Nederlanders in de 19e eeuw in een ver verleden. Behalve de kapitaalrijkdom bij een beperkte elite is van de handelssuccessen economisch nog weinig over. De institutionele structuur die was ontstaan in de Gouden Eeuw bestaat nog wel, maar geeft Nederland niet meer een meerwaarde in de internationale economie. Die structuur bestaat uit faciliteiten voor aanvoer, opslag en doorvoer van goederen (Klein 1982, 9): havens, waterwegen, scheepswerven, markten en beurzen, handelshuizen en makelaars. Holland (de westelijke Nederlanden) was verzamel- en opslagplaats geweest, distributiecentrum, centrum

van communicatie en informatie, en bijgevolg de eindregulator van productie en consumptie. Deze faciliteiten hadden behalve de handel ook andere sectoren gediend: scheepvaart, geld- en kredietwezen, verzekeringswezen, makelaardij, 'informatiemedia' en trafieken voor bewerking van de grondstoffen (bijv. suiker en rijstpellerij), voornamelijk in Amsterdam en Rotterdam. Initiatieven in de eerste helft van de 19e eeuw waren steeds individuele acties (Jonker 1996) en bleven meestal kleinschalig. De omvang van de activiteiten in de suikerindustrie en de fabrieken van Van Vliissingen zijn uitzonderingen. In Amsterdam begon de industrie in het algemeen eerder dan elders, hoewel bijvoorbeeld Regout ook al vroeg succesvol was in Maastricht.

De Franse bezetting van 1795 tot 1806 had zijn tol geëist; feitelijk moest de economie weer opnieuw worden opgebouwd.⁴ Deze wederopbouw werd niet in de laatste plaats ondersteund door koning Willem I, die er een aantal maatschappijen voor oprichtte. In 1822 startte de Algemene Maatschappij voor de bevordering van Handel en Nijverheid (AMHN), na de onafhankelijkheid van België in 1839 overgegaan in de nog steeds bestaande Société Générale. In 1824 werd de Nederlandse Handelsmaatschappij opgericht (hierna: NHM, sinds 1966 deel van de ABN). De NHM was wellicht een katalysator die de ondernemingsgeest weer deed ontwaken, bijvoorbeeld in de suikerindustrie. Een werkelijke verandering in het economische klimaat valt samen met het aantreden van Thorbecke in 1848.⁵

Vanaf 1844 was onder minister Van Hall reeds een meer liberale overheidspolitiek ingezet. Thorbecke voert met zijn liberale beleid een aantal maatregelen door, die het ondernemerschap alle ruimte geven. De maatregelen betreffen internationale handelstarieven en -voorschriften, accijnzen en patenten (o.a. De Jong 1967, deel I, 118). In de loop van de decennia na 1848 worden essentiële verbeteringen aangebracht in onderwijs, infrastructuur en communicatie, zoals de leerplicht in 1848, de Telegrafie Wet in 1851, de spoorwegwet van Van Hall in 1860 en de oprichting van de Hogere Burgerschool in 1863. Het nieuwe politieke elan blijkt bijvoorbeeld uit de wijze waarop de nieuwe Statistische Jaarboekjes worden gepresenteerd: "Het gouvernement is overtuigd, dat eene nauwkeurige kennis van den stoffelijken, verstandelijken en zedelijken toestand der maatschappij een onmisbaar vereischte is geworden." Het boekje is een initiatief van een aantal vooraanstaande liberalen die ernaar streven "het publiek op te wekken tot belangstelling in de kennis van maatschappelijke feiten" (Verslag van de Vereeniging voor de Statistiek in Nederland 1873, boekje 37, in Mooij 1994, 28). De meeste nadruk in de boekjes ligt op gezondheids- en onderwijscijfers. Mooij ziet het verband met de tijdgeest in en na 1848, vervuld van het besef van de macht van het volk en van de publieke opinie (t.a.p., 20). Een typerend voorbeeld voor de plaats van financiële instellingen in die tijd vinden we in de boekjes onder het hoofdstuk "handel en scheepvaart": daarin worden (vanaf 1863) de "nieuwe kredietinstellingen" behandeld. De regering-Thorbecke hecht blijkbaar grote